

HANNA MAMZER

 <https://orcid.org/0000-0002-2251-7639>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zakład Socjologii Cywilizacji

PAWEŁ P. NOWAK

 <https://orcid.org/0000-0002-0200-0907>

Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Teologicznych i Artystycznych

MAGDALENA ZIÓŁKOWSKA

 <https://orcid.org/0000-0002-9203-3883>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zakład Socjologii Cywilizacji

Bezdomność psów w Polsce, Holandii i we Włoszech w ujęciu komparatystycznym

Бездомность собак в Польше,
Нидерландах и Италии
в сравнительном анализе

Абстракт

В статье проводится сравнительный анализ ситуации с бездомными собаками в трех выбранных странах: Польше, Италии и Нидерландах. Цель работы – проанализировать проблему бездомных животных в культурном контексте каждой страны. Такое исследование позволяет выявить факторы, способствующие снижению уровня бездомности среди собак, что является важным как для благополучия животных, так и для

Dog Homelessness in Poland,
the Netherlands and Italy
from a Comparative Perspective

Abstract

The text presents a comparative analysis of the situation of homeless dogs in three selected countries: Poland, Italy and the Netherlands. The aim of the article is to analyze the situation of the homeless in relation to the cultural specificity of a given country. Such an analysis is intended to enable the identification of factors that may help reduce animal homelessness, which is a problem not only for animal welfare, but also for human well-being. Homeless animals are exposed to

благополучия людей. Бездомные животные подвержены заболеваниям, гибели в результате дорожно-транспортных происшествий, нехватке пищи, а также враждебному отношению со стороны людей. В свою очередь, бездомные собаки представляют угрозу для человека – они могут кусаться, распространять зоонозы, а также требуют от людей реализации программ, финансируемых государственными средствами и направленных на сокращение числа бездомных животных. Главным вызовом в данной ситуации является обеспечение благополучия собак – что для них лучше: пожизненное содержание в приюте или свободная жизнь на улице без присмотра? В Нидерландах проблема бездомных собак отсутствует – все животные отлавливаются, помещаются в приюты и затем передаются в новые семьи. В Польше число свободно живущих собак невелико, но основную проблему составляют переполненные приюты, в которых животные вынуждены проводить всю жизнь. В Италии бездомные собаки могут либо свободно жить, либо находиться в приютах. Сравнение ситуации в этих трех странах позволяет выявить и распространить лучшие практики, направленные на предотвращение бездомности собак.

Ключевые слова: отношения человек–собака, бездомность собак, стратегии, уменьшение бездомности, культура

diseases, death in traffic accidents, lack of food, and unfriendly attitudes from people. In turn, for people, stray dogs pose a risk of bites, the spread of zoonoses, and the need to implement programs financed from public funds and aimed at reducing animal homelessness. The biggest challenge in this situation is ensuring the well-being of animals – is staying in a shelter all their life better than being homeless? In the Netherlands the problem of homeless animals does not exist (they are all caught, placed in shelters and given to adoption) while in Poland there are few free-roaming animals, but there is a huge problem of overcrowded shelters where animals are locked up for life. Italy has free-roaming strays and shelter animals. Comparing the situation of these three countries makes it possible to replicate good practices in preventing animal homelessness.

Keywords: human-dog relations, dog homelessness, strategies, eliminating homelessness, culture

Sformułowana przez Michela Foucaulta¹ koncepcja biowładzy, a więc władzy, której przedmiotem egzekwowania staje się samo życie, stanowi dobry punkt wyjścia do analizowania problematyki bezdomności zwierząt towarzyszących (psów). Idąc za koncepcją Foucaulta, Michaela Hardta i Antonia Negri, można biowładzę definiować jako „formę władzy regulującej życie społeczne od wewnątrz, przez naśladowanie go, interpretowanie i ponowną artykulację”². Zarówno Foucault, jak i Hardt oraz Negri odnoszą swoje koncepcje w pierwszej kolejności (i w głównej mierze) do

¹ Michel Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. Tadeusz Komendant (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2020).

² Michael Hardt, Antonio Negri, *Imperium*, przeł. Sergiusz Ślusarski i Adam Kołbaniuk (Warszawa: Wydawnictwo WAB, 2025), 39.

społeczności ludzkich. Ustalenia terminologiczne tych autorów idealnie pasują jednak także do ludzkiej kontroli nad nie-ludzkimi światami gatunków pozaludzkich. Biowładza w tym wymiarze staje się osią myślenia zaprezentowanego w *Zoopolis...* Willa Kymlicki i Sue Donaldson³. Problematyka biowładzy poruszana przez wszystkich tych autorów jak w soczewce skupia się w zagadnieniu kontrolowania rozrodu zwierząt. A do tego sprowadza się obecnie w praktyce kontrolowanie bezdomności zwierząt towarzyszących.

Relacje pomiędzy człowiekiem a jego biologicznym otoczeniem są jedną z form demonstracji kultury, tę bowiem rozpatrywać można jako narzędzie kształtowania środowiska w taki sposób, by zaspokajało ludzkie potrzeby. Takie rozumienie kultury jako zespołu procesów oddziałujących na środowisko przyrodnicze uwypukla sprawcze jej działanie: to kultura, a więc zespół wartości i zasad ich realizacji, determinuje relacje, jakie człowiek tworzy z naturalnym środowiskiem bycia, powoduje zatem również, że pewne formy relacji są promowane jako pożądane, a inne jako niechciane. Taka perspektywa sprawia, że centralnym pytaniem w badaniu relacji ludzko-nie-ludzkich jest pytanie o wartości.

Zarządzanie populacjami zwierząt nie-ludzkich wpisuje się w antropocentryczną retorykę sankcjonującą dominację człowieka nad innymi gatunkami. W takim podejściu stosowane są trzy podstawowe metody owego zarządzania: zmniejszenie poziomu urodzeń (antykoncepcja i gonadotektomia), zwiększenie poziomu śmiertelności (trucie, stosowanie pułapek, eksterminacja, na przykład przez zastrzelenie, niszczenie siedlisk, polowania) oraz relokacja (przeniesienie w inne rejony, ustanowienie fizycznych barier, na przykład płotów). Tego rodzaju działania zmierzające do ograniczania liczebności populacji gatunków pozaludzkich prowadzone są w stosunku do zwierząt dzikich oraz towarzyszących⁴, określanych czasem mianem domowych. Podyktowane są one w istocie rzeczy międzygatunkową konkurencją o zasoby, a w tej konkurencji wygrywa człowiek dzięki swoim intelektualnym możliwościom. Jego antropopresyjna aktywność zmierza do ograniczania liczebności tych gatunków, które z punktu widzenia interesów ludzkich są zbędne lub szkodliwe⁵.

³ Will Kymlicka, Sue Donaldson, *Zoopolis. Teoria polityczna praw zwierząt*, przeł. Maria Wańkowicz i Michał Stefański (Warszawa: Oficyna 21, 2019).

⁴ Hanna Mamzer, Paweł Nowak, „Przeciwdziałanie bezdomności zwierząt jako problem społeczny”, *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 83, nr 3 (2021): 335–355, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2021.83.3.22>.

⁵ Zaznaczyć jednak należy, że narracja ekocentryczna stoi w opozycji do przedstawionej retoryki. Optyka ekologiczna sprzeciwia się bowiem definiowaniu szkodliwości i zbędności gatunku w odniesieniu do interesów człowieka, a wskazuje na cały ekosystem. Ewentualne ograniczanie takich zjawisk wiąże się w tym przypadku z naturalnymi mechanizmami przywracania równowagi, jak ma to miejsce w sytuacji ekspansji gatunków inwazyjnych. Por. Jakub Skorupski, „Inwazyjne i ekspansywne ssaki drapieżne w Polsce”, *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, r. 18, z. 4 [49A] (2016): 58–72.

Takim gatunkiem stał się również w pewnym sensie gatunek udomowiony przez człowieka jako pierwszy, czyli pies. Okazuje się bowiem, że stopniowy proces udomowienia, a obecnie także warunki sprzyjające rozrodowi (dostęp do bazy żerowej) doprowadziły w wielu miejscach na świecie do powstania nadpopulacji psów. Taka sytuacja skutkuje powstaniem zjawiska bezdomności zwierząt, które jest problematyczne nie tylko ze względu na ich dobrostan. Obecność bezdomnych psów to wyzwanie epizootyczne, społeczne – stanowi zagrożenie dla utrzymania bezpieczeństwa (pogryzienia), jak również finansowe – muszą się z nim mierzyć samorządy lokalne, wydając środki publiczne na minimalizowanie konsekwencji zjawiska. Wzięcie odpowiedzialności przez rządzących za opisany problem jest w tym przypadku konieczne. Dlatego właśnie obecność psów bezdomnych staje się też wyzwaniem politycznym. Tym samym omawiany tu problem jest problemem wieloaspektowym i tylko integracja wielu środowisk oraz właściwych im perspektyw jest w stanie mu zaradzić. Pojawienie się psiej nadpopulacji nie jest bowiem zjawiskiem wynikającym z biologii tego gatunku i nie możemy tutaj liczyć na samoregulację naturalną. To zjawisko powstające na skutek funkcjonowania ludzkiej kultury.

Badacze zajmujący się bezdomnością zwierząt podkreślają, że podstawowym powodem jej powstawania jest stosunek ludzi do zwierząt towarzyszących: zaniechania, których dopuszczają się właściciele porzucający swoje zdolne do rozrodu zwierzęta, co prowadzi do ich rozmnażania się i powiększania populacji. Brak wiedzy, niedostatek kompetencji z zakresu szkolenia psów i sposobu ich utrzymania wynikają z kolei z tradycyjnej percepcji zwierząt towarzyszących jako takich, którymi nie trzeba się specjalnie zajmować i które poradzą sobie same, bytując wolno, bez dozoru. W kontekście zapobiegania temu zjawisku widoczna jest więc potrzeba promowania edukacyjnych programów zmieniających postawy wobec odpowiedzialnej opieki nad zwierzętami. Bezdomność zwierząt jawi się zatem jako problem ludzi: wynika z ich postaw i wywołuje reperkusje dla ich funkcjonowania. Bezdomność zwierząt towarzyszących generuje znaczne koszty finansowe, angażuje obywateli aktywnych w wolontariatach i działających w organizacjach pozarządowych, absorbuje uwagę służb. Jest także polem powstawania nadużyć finansowych, malwersacji i szeroko rozumianej (w tym systemowej) przemocy wobec zwierząt. Problem bezdomności zwierząt w zasadzie nie dotyczy krajów Europy Zachodniej, ale pozostaje wyzwaniem w wielu regionach Afryki, Azji i Ameryki Południowej. Również w krajach Europy Środkowej i Wschodniej zjawisko to jest nadal obecne i generuje liczne, złożone konsekwencje społeczne (na przykład utowarowienie życia zwierząt⁶). Sposoby redukcji liczebności psów bezdomnych w wielu

⁶ Hanna Mamzer, „O pomocy pozornej. Utowarowienie (*commodification*) życia”, w *Zwierzęta. Ludzie. Pomoc*, red. Hanna Mamzer (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2023), 29–44.

państwach przyjmują postać zabijania zwierząt przez zastrzelenie (ang. *culling*), co budzi kontrowersje moralno-etyczne i dobrostanowe. W innych krajach stosuje się albo eutanazję, albo eutanazję i sterylizację, albo wszystkie te metody w połączeniu z chipowaniem zwierząt oraz edukowaniem obywateli. Ostatnia kombinacja daje najlepsze efekty – ostatecznie to właśnie wpływ człowieka jest kluczowy dla powstawania bezdomności zwierząt towarzyszących.

Państwa omawiane w niniejszym artykule różni kilka aspektów traktowania zwierząt bezdomnych. W zakresie praktyk związanych ze statusem tych zwierząt stwierdzono, że w Polsce nigdzie nie jest wykazywana obecność wolno żyjących psów bezdomnych⁷, chociaż problem bezdomności istnieje i istnieją także wolno bytujące grupy bezdomnych psów⁸. W Holandii mamy do czynienia z wieloletnim, dobrze sprawdzającym się programem minimalizowania bezdomności zwierząt poprzez adopcje, dzięki czemu problem bezdomności został zlikwidowany – nie ma wolno bytujących psów bezdomnych; powszechnie mówi się, że w ogóle nie ma w Holandii bezdomnych psów, jest to jednak niezgodne z prawdą, ponieważ liczne zwierzęta niemające właścicieli przebywają w schroniskach. Natomiast we Włoszech istnieje odmienny, charakterystyczny dla tego kraju sposób definiowania zwierząt bezdomnych i/lub wolno żyjących, co pozwala na współistnienie trzech form bytowania psów: wolnego bytowania, życia w domu przy człowieku oraz utrzymywania psów w schroniskach.

Radzenie sobie z bezdomnością psów jest, jak wskazano, znacznym wyzwaniem, także w kontekście ich dobrostanu, szczególnie wzięwszy pod uwagę, że wyłapywanie osobników bezdomnych i zamykanie ich w schroniskach nie stanowi rozwiązania problemu, co więcej – pobyt w schronisku jest dla zwierząt traumatyczny, generuje ich lęk i cierpienie.

Przedstawiona w niniejszym artykule analiza sytuacji bezdomności zwierząt i zasad radzenia sobie z tym zjawiskiem w Holandii, we Włoszech i w Polsce pozwala na porównanie efektywności działań. Analiza zagadnienia jest trudna, nie ma bowiem aktualnych przeglądowych prac naukowych na ten temat, trzeba więc posiłkować się danymi dostępnymi w innych źródłach, na przykład zestawieniach stworzonych przez organizacje prozwierzęce albo służby weterynaryjne.

⁷ Nie ma na ten temat żadnych publikacji naukowych, trzeba więc posiłkować się raportami organizacji prozwierzęcych, na przykład: Fundacja dla Zwierząt ARGOS, *Raport o problemie bezdomnych zwierząt* (Warszawa: Fundacja dla Zwierząt ARGOS, 2016), <http://www.boz.org.pl/raport/2016/1.htm> (dostęp: 22.04.2021).

⁸ Wskazują na to doniesienia medialne o pogryzieniach, na przykład: Włodzimierz Rychliński, „Trwa zbiórka pieniędzy dla pogryzionej przez psy Weroniki. Dziewczyna dzielnie znosi leczenie”, *Zduńska Wola naszemiasto.pl*, 20.07.2022, <https://zdunskawola.naszemiasto.pl/trwa-zbiorka-pienie-dzy-dla-pogryzionej-przez-psy-weroniki/ar/c14-8916477> (dostęp: 29.05.2023).

Holandia – kraj, w którym nie ma bezdomnych psów

Najprawdopodobniejszy scenariusz historycznie odzwierciedlający proces powstania bezdomności zwierząt w Holandii opisuje Isabele Sternheim w materiale przygotowanym dla Animal Foundation Platform⁹. Wskazuje ona, że narastająca popularność psów doprowadziła do sytuacji, w której w XVIII wieku niemal każde gospodarstwo miało swoje psy, rozmnażające się bez kontroli, co spowodowało powstanie nadpopulacji. Osobniki zbędne w gospodarstwach były „wyrzucane na ulicę” i tam albo ginęły, albo żyły, dorastały i rozmnażały się dalej. Autorka o powszechności tej sytuacji wnioskuje między innymi na podstawie analizy malarstwa z tego okresu wskazującego na obecność bezdomnych psów w otoczeniu ludzi. Wzrastanie populacji zostało ograniczone dopiero przez epidemie wścieklizny – próby zwalczania tej choroby miały doprowadzić do wprowadzenia regulacji zabezpieczających nie tyle psy, ile ludzi: nakazów prowadzenia psów na smyczy oraz w kagańcach (skuteczna szczepionka przeciw wściekliznie została wynaleziona w 1885 roku przez Louisa Pasteura). Jako że przepisy nie były przestrzegane, zawód hycła przeżywał swój złoty czas. W XIX wieku niektóre regiony w Holandii wprowadziły podatki od posiadania psów. Miało to regulować liczebność zwierząt, ale okazało się kontrproduktywne, właściciele bowiem pozbywali się ich po to, by nie ponosić dodatkowych kosztów. Paradoksalnie więc gminy, które wprowadziły podatki od posiadania psów, miały bezdomnych zwierząt więcej niż te, w których podatki nie obowiązywały. Ubóstwo ludzi wpływało zatem znacząco na sytuację powiększania się populacji psów bezdomnych. Dopiero stopniowa modyfikacja świadomości, w ramach której posiadanie dobrze wyglądającego psa stanowiło o statusie majątkowym właściciela, stała się motorem zmiany: dbałość o dobrostan zwierząt zaczęła stanowić element przynależności do zamożniejszych warstw społecznych. Z kolei dzięki rozwojowi medycyny (w tym popularyzacji antykoncepcji w latach sześćdziesiątych XX wieku) i weterynarii zaczęto upowszechniać leczenie zwierząt, w tym też zabiegi gonadotektomii. Pierwsza organizacja ochrony praw zwierząt powstała w Holandii w Hadze w 1864 roku, a pierwsze schronisko – w 1877. Przemoc wobec zwierząt została spenalizowana w tym kraju w 1886 roku. W 1912 roku powstało stowarzyszenie, które chciało poprawić dobrostan psów wykorzystywanych jako zwierzęta zaprzęgowe. Szerzyło ono edukację o ich potrzebach i stawiało sobie za nadrzędny cel uwolnienie psów od konieczności wykonywania takiej pracy – w tym czasie duże psy były w Holandii wykorzystywane jako zwierzęta pociągowe, zaprzęgane do wózków transportujących różne towary na masową skalę. Ten cel został osiągnięty dopiero w 1962 roku, kiedy to uchwalono

⁹ Isabelle Sternheim, *How Holland Became Free of Stray Dogs* (Amsterdam: Isis, 2012).

w Holandii ustawę o ochronie zwierząt. Dzisiaj obowiązujące kary za znęcanie się nad zwierzętami dopuszczają pozbawienie wolności do 3 lat oraz kary finansowe do 16 750 euro. Wszystkie te czynniki: penalizacja zaniedbań zwierząt, edukacja i podnoszenie świadomości społecznej co do potrzeb istot pozaludzkich, promowanie gonadotektomii oraz znakowania zwierząt, a także wysoki standard życia obywateli Holandii, doprowadziły do sytuacji znaczącego ograniczenia bezdomności zwierząt na jej terenie¹⁰.

Jak wskazuje Sternheim¹¹, kultura Holandii jest jedną z kultur określanych przez Geerta J. Hofstede jako kobiece¹², w których kompetencje takie jak: empatia, opiekuńczość i wrażliwość na los innych, są ważne. Wedle takiego podejścia Holendrzy, mieszkający w małym kraju, musieli wzmocnić kompetencje koncyliacyjne, także zaliczane do kobiecych cech kulturowych. Wyrazem obecności tego rysu w kulturze holenderskiej jest fakt, że jest to jedno z nielicznych państw na świecie, gdzie funkcjonuje Partia na rzecz Zwierząt (Partij voor de Dieren)¹³, której znaczenie w promowaniu praw zwierząt, edukacji na rzecz ich dobrostanu i walce o ich prawa jest nie do podważenia¹⁴. Ugrupowanie to stawia sobie za cel redefinicję dominującej pozycji człowieka na świecie i równe traktowanie interesów różnych gatunków, rozumianych jako połączone współzależnościami elementy światażywionego¹⁵.

W świetle przedstawionej analizy widoczne jest, jak powstały w Holandii system opieki nad zwierzętami pozwolił na skuteczne ograniczanie między innymi bezdomności psów dzięki współdziałaniu organizacji na rzecz ochrony zwierząt (Dierenbescherming¹⁶), organizacji na rzecz ochrony psów (Hondenbescherming¹⁷), stowarzyszenia Sophia Association (Sophia vereniging), schronisk, holenderskiej Partii na rzecz Zwierząt (Partij voor de Dieren), ambulansów ratunkowych dla zwierząt (Dierenambulance) oraz wielu mniejszych organizacji i stowarzyszeń działających na rzecz istot pozaludzkich.

¹⁰ Sternheim, *How Holland Became Free of Stray Dogs*, 3, 4.

¹¹ Sternheim, *How Holland Became Free of Stray Dogs*.

¹² Geert J. Hofstede, "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", *Online Readings in Psychology and Culture*, vol. 2, iss. 1 (2011): 8, <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>; Geert J. Hofstede, "Culture's Causes: the Next Challenge", *Cross Cultural Management*, vol. 22, iss. 4 (2015): 545–569, <http://dx.doi.org/10.1108/CCM-03-2015-0040>.

¹³ <https://www.partijvoordieren.nl/standpunten> (dostęp: 22.04.2021).

¹⁴ Ruud Otten, Baart Gremmen, "Political Parties and Environmental Ethics: The Case of the Dutch Party for the Animals", *Ethics in Progress*, vol. 7, no. 1 (2016): 118–135, <https://doi.org/10.14746/eip.2016.1.7>.

¹⁵ Otten, Gremmen, "Political Parties and Environmental Ethics".

¹⁶ <https://www.dierenbescherming.nl/> (dostęp: 22.04.2021).

¹⁷ <https://hondenbescherming.nl/> (dostęp: 22.04.2021).

W rekomendacjach dla innych krajów walczących z rosnącą populacją psów bezdomnych, wolno bytujących Sternheim zaleca stosowanie strategii „CNVR” (Collect Neuter Vaccinate and Return), co oznacza interwencyjną sterylizację zwierząt, szczepienie, a po oznakowaniu wypuszczanie w miejsca dotychczasowego bytowania; te działania powinny być jednak wsparte akcjami edukacyjnymi kierowanymi do obywateli¹⁸. Jak wskazano w raporcie z 2007 roku¹⁹, w Holandii nie dotuje się gonadotektomii u zwierząt właścicielskich ani nie promuje wczesnej gonadotektomii (przed 6. miesiącem życia). Na poziomie ogólnopaństwowym prowadzona jest jednak edukacja prozwierzęca.

Holandia realizuje więc najbardziej efektywną kontrolę bezdomności zwierząt poprzez wprowadzenie na poziomie ogólnokrajowym dobrego prawodawstwa dotyczącego dobrostanu zwierząt towarzyszących, ich hodowli i sprzedaży. Z kolei władze na poziomie lokalnym rzetelnie wywiązują się z obowiązku wyłapywania osobników bezdomnych i regulowania ich rozrodczości. Te działania są wspierane przez obywateli. Na poziomie lokalnym obowiązują też, krytykowane przez część badaczy²⁰, przepisy dotyczące prowadzenia psów na smyczach i puszczania ich luzem na wyznaczonych terenach, co zapobiega waleśaniu się tych zwierząt bez kontroli. Wymuszone prawem jest także znakowanie psów, najlepiej za pomocą mikrochipów lub tatuaży. Właściciele uzyskują pozwolenie na utrzymywanie zwierzęcia, które jest corocznie odnawiane. Typowe działania podejmowane wobec psów bezdomnych obejmują: odłowienie, krótkotrwałe przetrzymywanie w celu identyfikacji osobnika i ogłoszenia jego wyłapania, by właściciel mógł go odebrać. Jeśli to konieczne – zwierzę jest utrzymywane dalej w schronisku, które poszukuje mu nowego właściciela. Jeśli poszukiwanie nowych domów jest nieskuteczne, psy mogą zostać poddane eutanazji – nie są utrzymywane w schroniskach przez całe życie. Działania zmierzające do znalezienia nowego domu są oparte na dobrej współpracy między organizacjami społecznymi mającymi na celu ochronę zwierząt i władzami na poziomie lokalnym²¹. Programy sterylizacji i kastracji zwierząt właścicielskich nie są dotowane przez państwo, za to na poziomie lokalnym prowadzone są liczne kampanie edukacyjne mające na celu podnoszenie świadomości właścicieli w zakresie ograniczania bezdomności zwierząt. Podmioty uczestniczące w badaniu przedstawionym we wspomnianym raporcie wskazują, że właściciele zasadniczo prezentują świadome postawy, są odpowiedzialni i dostosowują się do wymogów prawnych.

¹⁸ Sternheim, *How Holland Became Free of Stray Dogs*.

¹⁹ Louisa Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe). An Investigation of Stray Dog and Cat Population Control Practices across Europe* (London–Horsham: World Society for the Protection of Animals, The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals International, 2007), 21.

²⁰ Eva Meijer, “Stray Philosophy: Human-Dog Observations on Language, Freedom and Politics”, *Journal for Critical Animal Studies*, vol. 12, iss. 4 (2014): 105–135.

²¹ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 22.

Osoby nieodpowiedzialne są łatwo identyfikowane, jeśli nie kontrolują swoich zwierząt, i zabierane są im uprawnienia do ich dalszego posiadania. W Holandii występuje liczebna przewaga psów rasowych nad mieszancami, co także ułatwia regulowanie liczebności populacji (hodowcy zmniejszają produkcję szczeniąt, jeśli nie ma na nie zapotrzebowania na rynku) i co wprost wpisuje się w mechanizmy biopolityczne związane z rynkiem oraz ekonomią. Szczenięta rasowe są drogie, więc nabywa się je świadomie, co zapobiega ich porzucaniu²². Zamieszczone w raporcie *Stray Animal Control Practices (Europe)* informacje z badań zrealizowanych w 1999 roku przez Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) wskazują, że legislacja w Holandii, odnosząca się również do psów, to przede wszystkim ustawa o ochronie zdrowia i dobrostanu zwierząt (Animal Health and Welfare Act), regulacje prawne dotyczą wydawania pozwoleń na posiadanie zwierząt dla celów profesjonalnych, identyfikacja polega na chipowaniu lub tatuowaniu psów. Odpowiedzialność za zarządzanie populacjami spoczywa na władzach lokalnych. Wyłapanne zwierzęta są utrzymywane przez 14 dni w schronisku, potem poddaje się je dalszym procedurom. Populacja psów szacowana jest na 1,6 mln osobników. Nie ma reguły eliminowania zwierząt bezdomnych przez eutanazję, a schroniska utrzymujące je mogą o tej procedurze decydować indywidualnie²³.

Dzięki wdrożeniu konsekwentnego, uwspólnionego działania na rzecz zwierząt Holandia jest określana mianem najbardziej efektywnego kraju pod względem zapobiegania bezdomności zwierząt i jako pierwsza na świecie zdołała wyeliminować obecność bezdomnych psów na ulicach (ang. *free-ranging stray dogs*)²⁴. Należy podkreślić, że w tym procesie nie została wykorzystana eutanazja, która (obok polowania) jest jednym z najczęściej stosowanych narzędzi zarządzania populacjami zwierząt, zarówno dzikich, jak i bezdomnych²⁵. Zapobieganie bezdomności zwierząt w Holandii dotyczy niemal w równym stopniu działań w obszarze weterynaryjnym, jak i społeczno-kulturowym. Wykorzystano tutaj kilka współoddziałujących czynników, które doprowadziły do wyeliminowania obecności bezdomnych psów ze sfery publicznej: promowanie przeprowadzania sterylizacji i kastracji zwierząt towarzyszących, na szczeblu ogólnokrajowym popularyzowanie postawy: „nie kupuj, adoptuj” (ang. *adopt, don't shop*), oraz wprowadzenie podwyższonych

²² Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 22.

²³ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 49.

²⁴ Brent Lindeque, “Netherlands Becomes First Country in the World to Home All Stray Dogs!”, Good Things Guy, 14.11.2020, <https://www.goodthingsguy.com/environment/netherlands-becomes-first-country-in-the-world-to-home-all-stray-dogs/> (dostęp: 23.04.2021). Por. Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 8.

²⁵ Theodora Papavasili et al., “Review of Stray Dog Management: Dog Days in the European Countries”, *Bulgarian Journal of Veterinary Medicine*, 27, no. 2 (2024): 322–342, <https://doi.org/10.15547/bjvm.2022-0035>.

podatków nakładanych na zakup szczeniąt rasowych, co silniej motywuje osoby chcące nabyć zwierzę do adopcji psa z jednego z 200 schronisk. Towarzyszą temu dobre rozwiązania prawne²⁶ – znęcanie się nad zwierzętami jest karane surowo i nieuchronnie, co zniechęca do nielegalnych działań. Ponadto, dobrze funkcjonuje system wyłapywania bezdomnych psów – organizacja Animal Control zawiadomiona o obecności niebezpiecznych zwierząt odławia je i przekazuje do schroniska, gdzie zapewnia im opiekę aż do czasu adopcji.

Na polu kształtowania postaw właścicieli zwierząt prężnie działają organizacje Dutch Dog Protection Agency, Animal Foundation Platform i HAS Den Bosch and Dog Research. Fundacje te zajmują się pomocą bezdomnym i potrzebującym zwierzętom na terenie Holandii, głównie w zakresie organizowania sterylizacji oraz adopcji. W kraju tym są również realizowane programy edukacyjne, których celem jest wyjaśnianie znaczenia właściwej opieki nad zwierzętami, przestrzegania obowiązującego prawa w tym względzie oraz informowanie i uwrażliwianie na dobrostan zwierząt. W tym kontekście warto wskazać na historyczne, kulturowe i społeczne uwarunkowania rozwiązań stosowanych w Holandii, których głównym celem było stworzenie skutecznego programu sterylizacji i adopcji bezdomnych zwierząt²⁷. Jednocześnie poziom świadomości obywatelskiej w tym zakresie jest na tyle wysoki, że chętnych do adopcji zwierząt jest wielu, także za sprawą wspomnianego systemu opodatkowania psów rasowych.

Wylimitowanie psów wolno bytujących z otoczenia ludzi traktowane jest w Holandii jako sukces osiągnięty głównie dzięki współpracy międzyinstytucjonalnej (między władzami lokalnymi a organizacjami pozarządowymi)²⁸ w zakresie tymczasowej opieki nad zwierzętami przed adopcją, jak również za sprawą szeroko zakrojonych akcji: „nie kupuj – adoptuj”. Schroniska dla bezdomnych zwierząt są prowadzone przez władze lokalne, organizacje prozwierzęce i osoby prywatne²⁹.

Włochy – bezdomne psy wolno bytujące: wolność czy zagrożenie?

Sytuacja bezdomnych psów we Włoszech znacznie różni się od holenderskiej. Przede wszystkim istnieje tutaj znaczne zróżnicowanie regionalne. We Włoszech akceptowana jest w przestrzeni publicznej obecność wolno bytujących psich grup

²⁶ Papavasili et al., “Review of Stray Dog Management”.

²⁷ Sternheim, *How Holland Became Free of Stray Dogs*.

²⁸ Papavasili et al., “Review of Stray Dog Management”.

²⁹ Papavasili et al., “Review of Stray Dog Management”.

rodziny, które od 1991 roku znajdują się pod opieką rządową³⁰. Zwierzęta te są znakowane (chipowane), poddawane gonadotektomii oraz szczepione i wypuszczone w stare miejsce bytowania, gdzie pozostają pod kuratelą władz lokalnych. Swobodne bytowanie psów, pomimo oczywistych zagrożeń, jest korzystniejsze dla ich dobrostanu niż utrzymywanie ich w schroniskach dla bezdomnych zwierząt³¹, jednak generuje ryzyka społeczne: pogryzień, zakażeń chorobami oraz społecznych lęków, udziału w kolizjach drogowych, a także zanieczyszczania odchodami, przyciągania gryzoni do resztek pożywienia czy roznoszenia pasożytów³². Oczywiście, wolno bytujące psy są narażone na choroby i brak leczenia, niedożywienie czy śmierć we wspomnianych wypadkach komunikacyjnych³³. Wobec tego szczególnie interesujące są te rozwiązania systemowe oraz dobre praktyki, które są nakierowane na promowanie form zarządzania populacjami psów maksymalizujących ich dobrostan, a jednocześnie minimalizujących koszty społeczne.

We Włoszech istnieje charakterystyczny sposób definiowania zwierząt bezdomnych i/lub wolno żyjących, co pozwala na wyróżnienie trzech form bytowania psów: wolnego bytowania, życia w domu przy człowieku oraz utrzymywania psów w schroniskach. Opierając się na ramach prawnych (Law 281/91³⁴), władze lokalne są zobowiązane do wyłapywania bezdomnych psów i utrzymywania ich w schroniskach. Ze względu na dowolność realizowania tego obowiązku, uzależnioną od władz lokalnych, istnieje we Włoszech cała różnorodna gama podejść do traktowania psów bezdomnych, co prowadzi do ich obecności w przestrzeni publicznej jako swobodnie bytujących grup. A to z kolei wiąże się ze słabą kontrolą ich populacji³⁵.

³⁰ Helga R. Høgåsen et al., "Free-Roaming Dog Populations: A Cost-Benefit Model for Different Management Options, Applied to Abruzzo, Italy", *Preventive Veterinary Medicine*, vol. 112, iss. 3–4 (2013): 401–413, <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2013.07.010>; Papavasili et al., "Review of Stray Dog Management".

³¹ Høgåsen et al., "Free-Roaming Dog Populations".

³² Paolo Dalla Villa et al., "Free-Roaming Dog Control among OIE-Member Countries", *Preventive Veterinary Medicine*, vol. 97, iss. 1 (2010): 58–63, <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2010.07.001>; Hildy D. Rubin, Alan M. Beck, "Ecological Behavior of Free-Ranging Urban Pet Dogs", *Applied Animal Ethology*, vol. 8, iss. 1–2 (1982): 161–168, [https://doi.org/10.1016/0304-3762\(82\)90141-9](https://doi.org/10.1016/0304-3762(82)90141-9).

³³ Zob. też: Rubin, Beck, "Ecological Behavior of Free-Ranging Urban Pet Dogs".

³⁴ Papavasili et al., "Review of Stray Dog Management".

³⁵ Settimio Adriani, Marco Bonanni, Andrea Amici, "Is the Italian Strategy to Face the Problem of Stray Dogs Sustainable? A Case Study of Two Small Municipalities in Central Italy", in *8th European Vertebrate Pest Management Conference Berlin, Germany, 26–30 September 2011. Book of Abstracts*, eds. Jens Jacob and Alexandra Esther (Berlin: Arno Brynda GmbH, 2011), 103–104; Shanis Barnard et al., "Free-Roaming Dogs Control Activities in One Italian Province (2000–2013): Is the Implemented Approach Effective?", *Macedonian Veterinary Review*, vol. 38, iss. 2 (2015): 149–158, <https://doi.org/10.14432/j.macvetrev.2015.04.041>; Eva Voslářová, Annamaria Passantino, "Stray Dog and Cat Laws and Enforcement in Czech Republic and in Italy", *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità*, vol. 48, no. 1 (2012): 97–104, https://doi.org/10.4415/ANN_12_01_16.

Z punktu widzenia dobrostanu psów pozwalanie na wolne bytowanie w środowisku wydaje się najlepsze – prezentują one wtedy zachowania społeczne bliższe wilczym, szczególnie jeśli nie były socjalizowane do kontaktu z ludźmi³⁶. Oczywiście, to tworzy zagrożenia dla samych zwierząt (na przykład urazy lub śmierć w wyniku obrażeń w wypadkach komunikacyjnych), ale pozwala na zaspokojenie ich potrzeb psychospołecznych i fizjologiczno-fizycznych. Z punktu widzenia ludzi towarzystwo wolno bytujących psów żyjących w grupach wywołuje lęki, a także stanowi zagrożenie pogryzieniami³⁷.

Jak wskazuje raport *Stray Animal Control Practices (Europe)* z 2007 roku, chociaż porzucanie zwierząt jest we Włoszech nielegalne, to w zasadzie nie jest w żaden sposób kontrolowane prawem, a podobna sytuacja istnieje nie tylko w tym kraju, ale też w Bułgarii, Danii, Grecji, na Węgrzech i Malcie oraz w Mołdawii, Portugalii i Ukrainie³⁸. Zwrócono uwagę, że we Włoszech właściciele pozbywają się zwierząt szczególnie tam, gdzie wiedzą, że zajmie się nimi ktoś inny. Poziom bezdomności zwierząt w tym kraju określa się w przywołanym raporcie jako „nieakceptowalny”³⁹, choć szacuje się, że populacja psów bezdomnych utrzymuje się na niezmiennym, stałym poziomie⁴⁰. Według wspomnianego raportu: we Włoszech realizowano program wyłapywania, sterylizowania i wypuszczania zwierząt bezdomnych; eutanazja zdrowych zwierząt bezdomnych nie była legalna; gonadotektomię dla zwierząt właścicielskich w niektórych regionach dofinansowywało państwo, w szczególności w przypadku właścicieli z niskimi zarobkami⁴¹.

Pomimo tego, że we Włoszech i w Polsce (te dwa kraje są opisywane łącznie z innymi państwami: Bośnią i Hercegowiną, Bułgarią, Chorwacją, Estonią, Grecją, Węgrami, Litwą, Maltą, Portugaliją, Serbią i Hiszpanią) istnieją regulacje prawne dotyczące utrzymywania zwierząt towarzyszących, są one nieudolnie wprowadzane w życie, władze na szczeblach lokalnych ich nie przestrzegają. Przepisy odnoszące się do hodowli psów są słabe lub niejasne i nie działają w praktyce. W obu krajach obowiązują prawne rozstrzygnięcia co do zapobiegania bezdomności zwierząt, jak i zalecenia znakowania zwierząt przez tatuowanie lub chipowanie, ale nie są one obligatoryjne i wymagane przez władze. Psy bezdomne są wyłapywane przez zle-

³⁶ Roberto Bonanni, Simona Cafazzo, “The Social Organization of a Population of Free-Ranging Dogs in a Suburban Area of Rome: A Reassessment of the Effects of Domestication on Dogs’ Behaviour”, in *The Social Dog. Behaviour and Cognition*, eds. Juliane Kaminski and Sarah Marshall-Pescini (San Diego-London-Waltham: Elsevier, 2014), 65–104.

³⁷ Magdalena Ziółkowska, Hanna Mamzer, „Towarzyszące, bezdomne, wolne. Status psów w Polsce i w Boliwii w kontekście koncepcji *Jednego zdrowia*”, w *Jedno zdrowie. Ludzie i inne gatunki*, red. Hanna Mamzer i Piotr Białas (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2022), 91–114.

³⁸ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 8.

³⁹ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 11.

⁴⁰ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 14.

⁴¹ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*.

cenobiorców (firmy odławiające zwierzęta) zatrudnionych przez gminy. Zwierzęta są potem umieszczane w schroniskach prywatnych, gminnych lub prowadzonych przez organizacje prozwierzęce, zazwyczaj niedofinansowane. Raport wskazuje, że Polska ma tu być wyjątkiem – krajem, na terenie którego różnego rodzaju instytucje lepiej niż w innych państwach współpracują ze sobą w ramach zapobiegania bezdomności zwierząt. Praktyka społeczna pokazuje jednak, że rzeczywistość jest inna i współpraca organizacji prozwierzęcych, władz i służb pozostawia bardzo dużo do życzenia. Programy promujące sterylizację i kastrację zwierząt właścicielskich są realizowane w sposób nieskoordynowany przez organizacje prozwierzęce, władze lokalne i stowarzyszenia. Podobna sytuacja dotyczy programów edukujących właścicieli zwierząt. Nadprodukcja psów nie jest niestety we Włoszech i w Polsce uznawana za problem społeczny, na który powinno się zwracać uwagę. Ponieważ władze nie angażują się w rozwiązanie tej kwestii, także obywatele nie czują się zobowiązani do podejmowania jakiegoś szczególnego działania, nie realizują obowiązku rejestrowania zwierząt i ich znakowania. Brakuje też akcji promujących kastrację i sterylizację zwierząt właścicielskich, a to – przy niekontrolowaniu swoich zwierząt i nieprzestrzeganiu obowiązku prowadzenia ich na smyczy, bez możliwości swobodnego wałęsania się – niestety przyczynia się do niekontrolowanego rozmnażania się zwierząt⁴².

Polska W poszukiwaniu dobrego modelu działania

Obowiązująca w Polsce ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt definiuje zwierzęta bezdomne jako „zwierzęta domowe lub gospodarskie, które uciekły, zabłąkały się lub zostały porzucone przez człowieka, a nie ma możliwości ustalenia ich właściciela lub innej osoby, pod której opieką trwale dotąd pozostawały”⁴³. W naszym kraju w zasadzie nie ma psów wolno bytujących (jak ma to miejsce w innych krajach europejskich – na przykład we Włoszech, czy euroazjatyckich – na przykład Gruzji czy Armenii⁴⁴).

⁴² Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 23.

⁴³ Art. 4 pkt 16 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt, t.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580.

⁴⁴ Sam C. Phillips, Zarah Hedge, Jose M. Peralta, “The Role of Private Practitioners in Reducing Numbers of Homeless Dogs and Cats and Shelter Euthanasia Rates”, *Journal of the American Veterinary Medical Association*, vol. 253, iss. 4 (2018): 404–408, <https://doi.org/10.2460/javma.253.4.404>.

Wedle przytaczanego wcześniej raportu *Stray Animal Control Practices (Europe)* Polska jest jedynym krajem, w którym Główny Lekarz Weterynarii gromadzi dane statystyczne dotyczące liczby bezdomnych zwierząt utrzymywanych w schroniskach. Legalna jest tu eutanazja zwierząt bezdomnych (wykonywana przy użyciu barbituranów) tylko w przypadku osobników chorych, starych lub agresywnych⁴⁵. Gminy w ramach uchwalania corocznych programów zapobiegania bezdomności mogą dofinansowywać zabiegi gonadotektomii zwierząt właścicielskich, a dystrybucja dotacji jest uzależniona od decyzji gminnych. Nie promuje się wczesnej sterylizacji zwierząt. Są prowadzone kampanie społeczne szerzące wiedzę na temat potrzeb zwierząt oraz sposobów zapobiegania bezdomności. Pomimo tego w Polsce mamy do czynienia z ciągle obecnym, narastającym problemem bezdomności psów⁴⁶. Sytuacja taka wynika ze słabej, źle wprowadzonej i z nieskutecznej legislacji. Regulacje prawne dotyczące rozmnażania i sprzedaży zwierząt są fasadowe i nie ograniczają procesu rozmnażania. Znakowanie zwierząt nie jest obowiązkowe, podobnie jak sterylizacja. Osobniki bezdomne są wyłapywane przez firmy, z którymi umowy podpisują gminy⁴⁷.

Jak wskazuje raport Najwyższej Izby Kontroli (NIK), problem bezdomności zwierząt w Polsce narasta pomimo przeznaczania na jego rozwiązanie coraz większych środków:

Na koniec 2014 roku funkcjonowały w Polsce 184 schroniska dla zwierząt, tj. o 34 więcej niż w 2011 roku. W stosunku do 2011 roku wzrosła liczba zarówno przebywających w schroniskach psów (do 105,7 tys., tj. o 5,4%), jak i kotów (do 24,1 tys., tj. o 17,8%). Tylko nieznacznie wzrosła liczba i odsetek adoptowanych zwierząt: w 2014 roku adoptowano 59,3 tys. (56%) psów przebywających w schroniskach⁴⁸.

Zastosowane rozwiązania systemowe są więc nieefektywne.

W raporcie za rok 2021 Biura Ochrony Zwierząt Fundacji dla Zwierząt ARGOS dotyczącym bezdomności uwzględniono dane z 2472 gmin i uzyskano informacje o łącznej liczbie 72 000 psów bezdomnych, którymi zajmowały się gminy, co daje średnio 29 psów na gminę (ale nie wszystkie te zwierzęta są w schroniskach – część zmarła, wróciła do domów itd.). Gminy wydały na całe ustawowe zadanie „zapewniania opieki oraz wyłapywania” bezdomnych zwierząt 244 mln zł, czyli średnio 3400 zł na psa. W Polsce w 2021 roku funkcjonowało 559 podmiotów,

⁴⁵ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 14.

⁴⁶ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 23.

⁴⁷ Tasker, *Stray Animal Control Practices (Europe)*, 23.

⁴⁸ Najwyższa Izba Kontroli, *Zapobieganie bezdomności zwierząt*, LBI.430.004.00.2016, nr ewid. 9/2016/P/16/058/LBI (Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli, 2016), 5.

które odbierały bezdomne psy z gmin (w tym 224 schroniska nadzorowane przez Inspekcję Weterynaryjną). Liczba bezdomnych psów przyjętych do nadzorowanych schronisk wyniosła 59 940, liczba osobników wydanych z nadzorowanych schronisk (zwróconych właścicielom, adoptowanych lub sprzedanych) to 54 322, a liczba psów utraconych w nadzorowanych schroniskach to 4298 (w tym: uśmierconych – 1800, padłych – 2346, zbiegłych – 152). Liczba psów w nadzorowanych schroniskach to 23 513 osobników na początku 2021 roku i 24 549 pod koniec roku⁴⁹.

Dynamika zjawiska bezdomności psów została w raporcie opisana następująco: statystyczny obraz problemu zmienia się w dłuższym czasie dość konsekwentnie, wedle stałych tendencji:

- umiarkowany wzrost liczby wyłapywanych psów, ostatnio ustabilizowany na poziomie 90 tys.,
- szybki wzrost kosztów gmin,
- wzrost liczby psów kierowanych gdzie indziej niż do nadzorowanych schronisk,
- w schroniskach wzrost liczby psów wydanych i spadek zwierząt utraconych (uśmierconych, padłych, zbiegłych),
- spowolnienie obrotów schronisk (średni czas przebywania w schronisku jednego psa wzrósł z 4 miesięcy w 2006 roku do prawie 6 miesięcy w 2019 roku)⁵⁰.

Realizowana w Polsce polityka eliminowania zwierząt bezdomnych z przestrzeni publicznej, przy jednocześnie nieefektywnej legislacji, zawierającej błędy, oraz wobec niekonsekwencji w wymierzaniu kar za przekraczanie granic prawa, doprowadziła do sytuacji przepełniania stałych i czasowych schronisk dla zwierząt. W kontekście specyfiki kulturowej Polski, zajmującej wysokie lokaty w badaniach mierzących poziom korupcji⁵¹ (na skali korupcji od 0 do 100 punktów, gdzie 0 to wysoka korupcja, a 100 korupcja niska, Polska uzyskała wynik 46, co oznacza wysoki poziom korupcji), sytuacja jest tym gorsza. Okazuje się więc, że działania na rzecz ograniczania bezdomności zwierząt to nie tylko problem zapewnienia im dobrostanu, ale także liczne dalsze reperkusje społeczne. Dlatego też czerpanie ze wzorców innych krajów, gdzie rozwiązania są bardziej skuteczne, może przynieść wiele pozytywnych efektów: i na poziomie dobrostanu zwierząt, i na poziomie dobrostanu ludzi, w szczególności w zakresie gospodarowania środkami publicznymi.

Polskie rozwiązania systemowe nakładają na władze samorządowe obowiązek odławiania bezdomnych zwierząt oraz zapewniania im miejsca w schroniskach, przynajmniej w założeniu do czasu adopcji, i jak zauważa Joanna Misiewicz:

⁴⁹ Wszystkie dane pochodzą z: Fundacja dla Zwierząt ARGOS, *Raport o problemie bezdomnych zwierząt*.

⁵⁰ Fundacja dla Zwierząt ARGOS, *Raport o problemie bezdomnych zwierząt*.

⁵¹ "Corruption Perceptions Index", Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (dostęp: 29.05.2023).

„Zgodnie z przepisami karnymi ustawy, co do zasady, zabronione jest wyłapywanie zwierząt bezdomnych, jeśli nie można zapewnić im miejsca w schronisku”⁵². Szczegóły dotyczące bezdomności zwierząt zostały zawarte w art. 11a ustawy o ochronie zwierząt, w którym wskazuje się między innymi, że do zadań gminy należy:

- 1) zapewnienie bezdomnym zwierzętom miejsca w schronisku dla zwierząt;
- 2) opieka nad wolno żyjącymi kotami, w tym ich dokarmianie;
- 3) odławianie bezdomnych zwierząt;
- 4) obowiązkowa sterylizacja albo kastracja zwierząt w schroniskach dla zwierząt;
- 5) poszukiwanie właścicieli dla bezdomnych zwierząt;
- 6) usypianie ślepych miotów;
- 7) wskazanie gospodarstwa rolnego w celu zapewnienia miejsca dla zwierząt gospodarskich;
- 8) zapewnienie całodobowej opieki weterynaryjnej w przypadkach zdarzeń drogowych z udziałem zwierząt⁵³.

Oprócz uregulowań krajowych należy mieć także na uwadze przepisy o charakterze międzynarodowym, które choć nie są osadzone w przepisach prawnych konkretnych państw, to mają jednak istotny charakter kulturotwórczy – wspierają i inspirują do podjęcia właściwych działań ustawodawczych. I tak, zaliczyć do nich można między innymi Światową Deklarację Praw Zwierząt, uchwaloną w Paryżu w 1978 roku przez UNESCO⁵⁴, która w art. 6 pkt b wskazuje, że „porzucenie zwierzęcia jest aktem okrutnym i nikczemnym”. W zapisach prawnych deklaracji nie ma bezpośredniego nawiązania do kwestii bezdomności. Polska nie ratyfikowała Europejskiej konwencji o ochronie zwierząt towarzyszących, obowiązującej od 1992 roku na gruncie ustaleń prawnych Unii Europejskiej⁵⁵. Bezdomności są poświęcone dwa akapity tej konwencji: I i III, w których pojawia się definicja zwierząt bezdomnych (I) oraz ustalenia redukcji ich populacji (III).

⁵² Joanna Misiewicz, „Odpowiedzialność karna za naruszenia przepisów ustawy o ochronie zwierząt i o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych. Część I”, *Życie Weterynaryjne*, nr 95 (3) (2020): 153.

⁵³ Art. 11a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt.

⁵⁴ „Światowa Deklaracja Praw Zwierząt”, Fundacja Niechciane i Zapomniane – SOS dla zwierząt, <http://niechcianeizapomniane.org/swiatowa-deklaracja-praw-zwierzat/> (dostęp: 22.04.2021).

⁵⁵ European Convention for the Protection of Pet Animals (ETS No. 125), Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=125> (dostęp: 22.04.2021).

Podsumowanie

W polskiej literaturze przedmiotu brakuje rzetelnych opracowań dotyczących porównań międzykulturowych w temacie zmniejszania problemu bezdomności zwierząt. O problemie tym w ujęciu komparatystycznym pisał w 2021 roku Emil Kruk. Przedmiotem jego analizy było zestawienie uregulowań prawnych obowiązujących w tym zakresie w Polsce i Estonii⁵⁶. Główne wnioski płynące z tego opracowania dotyczą przede wszystkim definiowania zwierząt bezdomnych w obu krajach oraz wskazania, że do rozwiązywania problemu bezdomności istot pozaludzkich są zobligowane władze samorządowe.

Obowiązujące w Polsce regulacje prawne i praktyki wobec bezdomności zwierząt są szeroko krytykowane przez środowiska prozwierzęce, które nawołują do reformy systemu⁵⁷. W szczególności potężnym polskim problemem związanym z bezdomnością zwierząt jest eksploatacja wynikająca z dążenia ludzi do generowania zysków kosztem istot pozaludzkich. Prowadzi to do sytuacji, w której liczne schroniska są zamykane ze względu na panujące w nich niewłaściwe warunki bytowania zwierząt – ich zarządcy i właściciele kierują się bowiem chęcią zysku, a nie dążeniem do zapewnienia opieki zwierzętom. Nadzór ze strony organów państwowych (na przykład Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej) jest iluzoryczny. Ze zmianą świadomości społecznej w zakresie potrzeb zwierząt i warunków, jakie należy im zapewniać dla minimalnego dobrostanu, łączą się pytania o to, jak można udoskonalić polski system radzenia sobie ze zjawiskiem bezdomności zwierząt.

Znaczenia, często symbolicznego, nabierają zmiany relacji międzygatunkowych, redefinicja roli człowieka we współczesnym świecie i trendy w podejmowaniu działań na rzecz przyrody. Podczas gdy do niedawna relacje te były opisywane przez schemat właściciel – niewolnik, dzisiaj coraz częściej jest to relacja przyjaciel – przyjaciel (formy przejściowe to: pracodawca – pracownik i rodzic – dziecko)⁵⁸. Są jednak kraje, takie jak na przykład Polska, w których istnieje znaczna polaryzacja postaw w tym zakresie, aż do wykorzystania zwierząt i ich eksploatacji w merkantylnym sensie.

Ostatecznie warto jednak spojrzeć na problematykę zarządzania populacjami zwierząt, w tym towarzyszących, a konkretnie psów, z jeszcze innego punktu

⁵⁶ Emil Kruk, "Polish and Estonian Regulations on Homeless (Stray) Animals", *Studia Iuridica Lublinensia*, vol. 30, no. 1 (2021): 145–146, <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2021.30.1.145-166>.

⁵⁷ Dla przykładu można tutaj wskazać na: Fundację Czarna Owca Pana Kota, Stowarzyszenie Obrona Zwierząt czy też Stowarzyszenie Troskliwe Oko.

⁵⁸ Zob. Kristien Hens, "Ethical Responsibilities Towards Dogs: An Inquiry into the Dog–Human Relationship", *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, vol. 22, iss. 1 (2009): 3–14, <https://doi.org/10.1007/s10806-008-9120-y>.

widzenia: etyczno-moralnego. Ta perspektywa domaga się szczególnego wyróżnienia. Kiedy bowiem mówimy o „zarządzaniu populacjami”, tracimy z oczu konkretne, żywe zwierzęta. Zaliczamy je do masy zwierzęcej, kwalifikując jako „problem”. Zapominamy o naszej odpowiedzialności za gatunki udomowione i oswojone, które w zasadzie przez ludzką wielowiekową interwencję nie są w stanie samodzielnie funkcjonować. Jak podnosi Donna J. Haraway⁵⁹, naszym obowiązkiem jest pamiętać o tym, że jesteśmy winni szczególnie tym właśnie zwierzętom opiekę i empatyczne podejście analizujące potrzeby jednostek. Jest to postulat utopijny w świecie uprzemysłowionej produkcji zwierzęcej. Stanowi on jednak wezwanie do rewizji ludzkich poglądów i działań.

Bibliografia

- Adriani, Settimio, Marco Bonanni, Andrea Amici. “Is the Italian Strategy to Face the Problem of Stray Dogs Sustainable? A Case Study of Two Small Municipalities in Central Italy”. In *8th European Vertebrate Pest Management Conference Berlin, Germany, 26–30 September 2011. Book of Abstracts*, eds. Jens Jacob and Alexandra Esther, 103–104. Berlin: Arno Brynda GmbH, 2011.
- Barnard, Shanis, Matteo Chincarini, Lucio Di Tommaso, Fabrizio Di Giulio, Stefano Messori, Nicola Ferri. “Free-Roaming Dogs Control Activities in One Italian Province (2000–2013): Is the Implemented Approach Effective?”. *Macedonian Veterinary Review*, vol. 38, iss. 2 (2015): 149–158. <https://doi.org/10.14432/j.macvetrev.2015.04.041>.
- Bonanni, Roberto, Simona Cafazzo. “The Social Organization of a Population of Free-Ranging Dogs in a Suburban Area of Rome: A Reassessment of the Effects of Domestication on Dogs’ Behaviour”. In *The Social Dog. Behaviour and Cognition*, eds. Juliane Kaminski and Sarah Marshall-Pescini, 65–104. San Diego–London–Waltham: Elsevier, 2014.
- “Corruption Perceptions Index”. Transparency International. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (dostęp: 29.05.2023).
- Dalla Villa, Paolo, Sarah Kahn, Leopoldo Stuardo, Luigi Iannetti, Antonio Di Nardo, James A. Serpell. “Free-Roaming Dog Control among OIE-Member Countries”. *Preventive Veterinary Medicine*, vol. 97, iss. 1 (2010): 58–63. <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2010.07.001>.

⁵⁹ Donna J. Haraway, *When Species Meet* (Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 2008); Donna J. Haraway, *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness* (Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003).

- European Convention for the Protection of Pet Animals (ETS No. 125). Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=125> (dostęp: 22.04.2021).
- Foucault, Michel. *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Przeł. Tadeusz Komendant. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 2020.
- Fundacja dla Zwierząt ARGOS. *Raport o problemie bezdomnych zwierząt*. Warszawa: Fundacja dla Zwierząt ARGOS, 2016. <http://www.boz.org.pl/raport/2016/1.htm> (dostęp: 22.04.2021).
- Haraway, Donna J. *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003.
- Haraway, Donna J. *When Species Meet*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 2008.
- Hardt, Michael, Antonio Negri. *Imperium*. Przeł. Sergiusz Ślusarski i Adam Kołbaniuk. Warszawa: Wydawnictwo WAB, 2025.
- Hens, Kristien. “Ethical Responsibilities Towards Dogs: An Inquiry into the Dog–Human Relationship”. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, vol. 22, iss. 1 (2009): 3–14. <https://doi.org/10.1007/s10806-008-9120-y>.
- Hofstede, Geert J. “Culture’s Causes: the Next Challenge”. *Cross Cultural Management*, vol. 22, iss. 4 (2015): 545–569. <http://dx.doi.org/10.1108/CCM-03-2015-0040>.
- Hofstede, Geert J. “Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context”. *Online Readings in Psychology and Culture*, vol. 2, iss. 1 (2011): 3–26. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>.
- Høgåsen, Helga R., Jwee Chiek Er, Antonio Di Nardo, Paolo Dalla Villa. “Free-Roaming Dog Populations: A Cost-Benefit Model for Different Management Options, Applied to Abruzzo, Italy”. *Preventive Veterinary Medicine*, vol. 112, iss. 3–4 (2013): 401–413. <https://doi.org/10.1016/j.prevetmed.2013.07.010>.
<https://hondenbescherming.nl/> (dostęp: 22.04.2021).
<https://www.dierenbescherming.nl/> (dostęp: 22.04.2021).
<https://www.partijvoordedieren.nl/standpunten> (dostęp: 22.04.2021).
- Kruk, Emil. “Polish and Estonian Regulations on Homeless (Stray) Animals”. *Studia Iuridica Lublinensia*, vol. 30, no. 1 (2021): 145–166. <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2021.30.1.145-166>.
- Kymlicka, Will, Sue Donaldson. *Zoopolis. Teoria polityczna praw zwierząt*. Przeł. Maria Wańkowicz i Michał Stefański. Warszawa: Oficyna 21, 2019.
- Lindeque, Brent. “Netherlands Becomes First Country in the World to Home All Stray Dogs!”. Good Things Guy. 14.11.2020. <https://www.goodthingsguy.com/environment/netherlands-becomes-first-country-in-the-world-to-home-all-stray-dogs/> (dostęp: 23.04.2021).

- Mamzer, Hanna. „O pomocy pozornej. Utowarowienie (*commodification*) życia”. W *Zwierzęta. Ludzie. Pomoc*, red. Hanna Mamzer, 29–44. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2023.
- Mamzer, Hanna, Paweł Nowak. „Przeciwdziałanie bezdomności zwierząt jako problem społeczny”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, t. 83, nr 3 (2021): 335–355. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2021.83.3.22>.
- Meijer, Eva. “Stray Philosophy: Human-Dog Observations on Language, Freedom and Politics”. *Journal for Critical Animal Studies*, vol. 12, iss. 4 (2014): 105–135.
- Misiewicz, Joanna. „Odpowiedzialność karna za naruszenia przepisów ustawy o ochronie zwierząt i o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych. Część I”. *Życie Weterynaryjne*, nr 95 (3) (2020): 150–154.
- Najwyższa Izba Kontroli. *Zapobieganie bezdomności zwierząt*. LBI.430.004.00.2016, nr ewid. 9/2016/P/16/058/LBI. Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli, 2016.
- Otten, Ruud, Baart Gremmen. “Political Parties and Environmental Ethics: The Case of the Dutch Party for the Animals”. *Ethics in Progress*, vol. 7, no. 1 (2016): 118–135. <https://doi.org/10.14746/eip.2016.1.7>.
- Papavasili, Theodora, Achilleas Kontogeorgos, Athanasia Mavrommati, Evangelia N. Sossidou, Fotios Chatzitheodoridis. “Review of Stray Dog Management: Dog Days in the European Countries”. *Bulgarian Journal of Veterinary Medicine*, 27, no. 2 (2024): 322–342. <https://doi.org/10.15547/bjvm.2022-0035>.
- Phillips, Sam C., Zarah Hedge, Jose M. Peralta. “The Role of Private Practitioners in Reducing Numbers of Homeless Dogs and Cats and Shelter Euthanasia Rates”. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, vol. 253, iss. 4 (2018): 404–408. <https://doi.org/10.2460/javma.253.4.404>.
- Rubin, Hildy D., Alan M. Beck. “Ecological Behavior of Free-Ranging Urban Pet Dogs”. *Applied Animal Ethology*, vol. 8, iss. 1–2 (1982): 161–168. [https://doi.org/10.1016/0304-3762\(82\)90141-9](https://doi.org/10.1016/0304-3762(82)90141-9).
- Rychliński, Włodzimierz. „Trwa zbiórka pieniędzy dla pogryzionej przez psy Weroniki. Dziewczyna dzielnie znosi leczenie”. *Zduńska Wola naszemiasto.pl*. 20.07.2022. <https://zdunskawola.naszemiasto.pl/trwa-zbiorka-pieniedzy-dla-pogryzionej-przez-psy-weroniki/ar/c14-8916477> (dostęp: 29.05.2023).
- Skorupski, Jakub. „Inwazyjne i ekspansywne ssaki drapieżne w Polsce”. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, r. 18, z. 4 [49A] (2016): 58–72.
- Sternheim, Isabelle. *How Holland Became Free of Stray Dogs*. Amsterdam: Isis, 2012.
- „Światowa Deklaracja Praw Zwierząt”. Fundacja Niechciane i Zapomniane – SOS dla zwierząt. <http://niechcianeizapomniane.org/swiatowa-deklaracja-praw-zwierzat/> (dostęp: 22.04.2021).
- Tasker, Louisa. *Stray Animal Control Practices (Europe). An Investigation of Stray Dog and Cat Population Control Practices across Europe*. London–Horsham: World Society for

the Protection of Animals, The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals International, 2007.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt. T.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580.

Voslářová, Eva, Annamaria Passantino. "Stray Dog and Cat Laws and Enforcement in Czech Republic and in Italy". *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità*, vol. 48, no. 1 (2012): 97–104. https://doi.org/10.4415/ANN_12_01_16.

Ziółkowska, Magdalena, Hanna Mamzer. „Towarzyszące, bezdomne, wolne. Status psów w Polsce i w Boliwii w kontekście koncepcji *Jednego zdrowia*”. W *Jedno zdrowie. Ludzie i inne gatunki*, red. Hanna Mamzer i Piotr Białas, 91–114. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2022.

Hanna Mamzer – profesor na Wydziale Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Psycholożka, socjolożka i biegła sądowa z zakresu dobrostanu zwierząt, etologii psa oraz relacji ludzi i psów. Inicjatorka utworzenia Sekcji Relacji Międzygatunkowych w Polskim Towarzystwie Socjologicznym. Członkini Lokalnej Komisji Etycznej ds. Eksperymentów na Zwierzętach trzeciej kadencji. Dwukrotna stypendystka Fundacji Fulbrighta, British Council, Leibniz Institute for Regional Development and Structural Planning w Erkner (Niemcy), Central European University w Budapeszcie, European University Institute we Florencji, Fundacji im. Stefana Batorego, laureatka akcji stypendialnej „Polityki”, licznych nagród i wyróżnień. Wielokrotna uczestniczka programów Socrates Erasmus oraz Socrates Erasmus Mundus. Wykłada w Polsce i za granicą, prowadzi szeroko zakrojoną współpracę międzynarodową ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Działa na rzecz zrozumienia zwierzęcych potrzeb i promowania dobrostanu zwierząt w ludzkiej praktyce społecznej. W pracy naukowej przykłada znaczną wagę do tworzenia interdyscyplinarnych połączeń między różnymi dziedzinami nauki tak, by integrować działania i informacje promujące takie podejście do relacji ludzi i nie-ludzi, które jest oparte na zrozumieniu potrzeb. Współpracuje z organami ścigania w ramach dochodzeń z ustawy o ochronie zwierząt. Współpracuje też z organizacjami pozarządowymi, samorządami i schroniskami dla bezdomnych zwierząt. Prowadzi dom tymczasowy dla psów łękowych, wycofanych i nieufnych. E-mail: mamzer@amu.edu.pl.

Hanna Mamzer – Professor at the Faculty of Sociology at Adam Mickiewicz University. Psychologist, sociologist, and court expert in the field of animal welfare, dog ethology, and human-dog relationships. Initiator of the Section for Interspecies Relations at the Polish Sociological Association. Serving her third term as a member of the Local Ethics Committee for Animal Experimentation. A two-time recipient of Fulbright Foundation scholarships, as well as scholarships from the British Council, Leibniz Institute for Regional Development and Structural Planning in Erkner (Germany), Central European University in Budapest, European University Institute in Florence, and the Stefan Batory Foundation. Winner of the

Polityka scholarship program and numerous awards and distinctions. Frequent participant in Socrates Erasmus and Socrates Erasmus Mundus programs. She lectures in Poland and abroad and engages in extensive international cooperation with the United States. She works to enhance understanding of animal needs and promote animal welfare in human social practices. In her research, she places great importance on creating interdisciplinary connections between different scientific fields to integrate efforts and information that support an approach to human-animal relationships based on understanding needs. She also collaborates with law enforcement agencies on investigations related to the Animal Protection Act. She also works with non-governmental organizations, local governments, and animal shelters. She runs a temporary home for fearful, withdrawn, and distrustful dogs. E-mail: mamzer@amu.edu.pl.

Magdalena Ziółkowska – dr hab., prof. UAM, pracuje na Wydziale Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w Zakładzie Socjologii Cywilizacji. Jest absolwentką Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej tej samej uczelni. W czasie studiów magisterskich i doktoranckich zajmowała się kulturą iberoamerykańską. Prowadziła wielokrotne badania terenowe w tubylczych społecznościach Amazonii Boliwijskiej. Obecnie zajmuje się kontekstem historyczno-kulturowym i społecznym hiszpańskiej *corrida de toros*, relacjami ludzi i zwierząt, zagadnieniami tanatologicznymi oraz społecznym wymiarem dzieł o charakterze *fantasy*. E-mail: magdaz@amu.edu.pl.

Magdalena Ziółkowska – associate professor, works at the Faculty of Sociology at Adam Mickiewicz University in Poznań, in the Department of Sociology of Civilization. She is a graduate of the Institute of Ethnology and Cultural Anthropology at the same university. During her master's and doctoral studies, she focused on Ibero-American culture. She conducted multiple field studies in indigenous communities of the Bolivian Amazon. Her current research interests include the historical, cultural, and social context of Spanish bullfighting, human-animal relations, thanatological issues, and the social dimension of fantasy works. E-mail: magdaz@amu.edu.pl.

Paweł P. Nowak – dr inż., socjolog, filozof. Absolwent Politechniki Poznańskiej, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a obecnie doktorant na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego główny obszar badawczy dotyczy społecznych, kulturowych i etycznych konsekwencji transformacji cyfrowej – zarówno w wymiarze publicznym, jak i indywidualnej kondycji ludzkiej. Pełni również funkcję edukatora w środowisku dzieci i młodzieży. E-mail: ppnowak.poznan@gmail.com.

Paweł P. Nowak – PhD is a sociologist and philosopher. He graduated from the Poznań University of Technology and Adam Mickiewicz University in Poznań and is currently a doctoral student at Nicolaus Copernicus University in Toruń. His main research focuses on the

social, cultural, and ethical consequences of the digital transformation – both in the public sphere and in relation to the individual human condition. In addition to his academic work, he is also an educator working with children and youth. E-mail: ppnowak.poznan@gmail.com.